

szowi antyreligijność, naruszanie zdrowej teologii, atak na fundamenty wiary. Uważa, że takie stanowisko nie znajduje oparcia w tekście *Defensora*. Religia pozostała u Marsyliusza ważnym czynnikiem stabilizacji życia społecznego: „będąc arystoteliem pozostał również chrześcijaninem” (s. 117).

Podjął w końcu Autor zadanie pokazania kariery politycznej doktryny Marsyliusza, czyli pokusił się o to, co np. dla ideologii Machiavellego zrobił Jan Mularczyk. Tu stanęło jednak przed Autorem zadanie niezmiernie trudne, praktycznie w tej pracy niewykonalne. Wprawdzie Andrzej Wójtowicz jest w swych konstatacjach nader ostrożny, niemniej przyznając, że w tym miejscu jego tekst nie jest tak logicznie i prawniczo nieskazitelny jak w innych partiach tej interesującej, wartościowej i bardzo potrzebnej książki.

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

Paolo Colliva, *Il cardinale Alborno — Lo stato della Chiesa — Le „Constitutiones Aegidianae” (1353 - 1357), con in Appendice il testo volgare delle Costituzioni di Fano dal ms. Vat. Lat. 3939*, (Studia Albornotiana, XXXII), Bolonia 1977, ss. XXIV + 795.

Egidio Alborno (1303 - 1367), nieprzeciętnego talentu mąż stanu i polityk, jest od wielu lat przedmiotem zainteresowania hiszpańskich i europejskich historyków oraz historyków prawa i ustroju. Był kardynałem, legatem i wikariuszem generalnym dwóch papieży — Innocentego VI i Urbana V, wstąpił się zaś jako administrator i reformator państwa kościelnego, a także jako ustawodawca. Jego dziełem był zbiór prawa dla ziem włoskich poddanych władzy Kościoła — tzw. Konstytucje, wydane w Fano w 1357 r., a od imienia kardynała zwane Konstytucjami Egidiańskimi. Ten zbiór prawa służył za wzór ustawodawstwu niejednego miasta czy księstwa włoskiego, nabrał więc we Włoszech znaczenia ogólnego.

Książka P. Collivy składa się z dwóch części: pierwszą stanowi monografia o Albornozie, a głównie o jego Konstytucjach. Druga część to krytyczne wydanie włoskiego tekstu Konstytucji Egidiańskich.

Monografia jest dziełem o bogatej problematyce i imponującej podstawie źródłowej. Sama ocena dotychczasowej literatury na temat kardynała Albornoza zajęła 99 stron druku (obszerny rozdz. I). W dalszych rozdziałach Autor omawia kolejno „restaurację” państwa kościelnego i życia publicznego Italii, będącą dziełem Albornoza (rozdz. II), genezę Konstytucji Egidiańskich (rozdz. III), źródła tych Konstytucji (rozdz. IV) oraz ich systematykę (rozdz. V). Książka o Albornozie jest więc monografią o jego ustawodawstwie, a ponieważ Konstytucje Egidiańskie były silnie związane z prawem poszczególnych terytoriów włoskich, i ze współcześnie stosowanym prawem rzymskim — *ius commune* — praca Collivy jest zarazem monografią o całym bogatym i skomplikowanym systemie prawa włoskiego w XIV stuleciu. Autor zbierał od lat źródła archiwalne. Ich niezwykle sumienna, wnikliwa interpretacja ukazuje Konstytucje jako owoc polityki kardynała, który licząc się z siłą odrębności lokalnych potrafił jednak zapewnić państwu kościelnemu jedność i władzę nad niewielką częścią Italii centralnej.

Przebadanie masy źródeł, w tym także wielkiej liczby rękopisów, pozwoliło Autorowi na ustalenie związku między Konstytucjami Egidiańskimi a Konstytucjami Ankony (*Liber Constitutionum Marcae Anconitanae*), co stanowi *novum* w literaturze mediewistycznej. Nie tylko jednak to odkrycie natury źródłoznawczej stanowi o wartości książki Collivy. Wielka jej wartość leży w syntezie historii ustroju czter-

nastawieckiej Italii. Jest to książka nie tyle o legacie papieskim Albornozie, o którego zasługi i przynależność narodową spierali się i spierają uczeni z różnych krajów, ile o rozwoju politycznym Włoch, dla których stulecie XIV było epoką kompromisu między partykularnymi formami ustrojowymi (komuny, siniorie), ich autonomią, a zwierzchnictwem papieża. Rozsądek Albornosa, jego zrozumienie dla siły i znaczenia ustrojów partykularnych, przyczyniły się do konsolidacji państwa kościelnego i stworzyły podwaliny przyszłej potęgi Juliusza II.

Dowodem poszanowania odrębności lokalnych są również same Konstytucje Egidiańskie, ponieważ w tworzeniu ich oparto się na Konstytucjach Ankonitańskich, wprowadzając do tych ostatnich tylko nieliczne modyfikacje.

Druga część książki to wydanie tekstu Konstytucji Egidiańskich według rękopisu watykańskiego (Vat. Lat. 3939), sporządzonego prawdopodobnie w roku powstania KE (1357, por. s. XXIII), a o tyle interesującego, że jest stosunkowo wczesnym świadectwem wypierania łaciny przez rodzimy język włoski w ustawodawstwie. Było to jednak zwycięstwo raczej teoretyczne, gdyż *Egidianae* stosowano jeszcze długo w wersji łacińskiej.

Krytyczne wydanie włoskiego tekstu KE, które prezentuje Colliva, nie może oczywiście zastąpić całego wydania KE (wersji łacińskiej); taka edycja leży w zamiarach Autora (l.c.), zwłaszcza że dysponuje on ogromnym materiałem porównawczym (zgromadził m. in. wszystkie łacińskie rękopisy KE). Wstęp, który Colliva opracował na razie do wydania włoskiego tekstu, może jego zdaniem służyć także jako wprowadzenie do przyszłego, pełnego wydania KE (por. s. XXII oraz s. 507, przyp. 169).

Zapoznając się z tym wstępem można dopiero ocenić ogrom pracy Wydawcy, jego nieprzeciętną erudycję i doświadczenie źródłoznawcze. Po omówieniu wszystkich znanych sobie rękopisów KE, Colliva przedstawia, często z dużym i uzasadnionym krytycyzmem, poszczególne wydania KE, zaczynając od *editio princeps* w Jesi (1473), a kończąc na stosunkowo najnowszym wydaniu Pietro Sella (1912), znanym i u nas w Polsce. Temu ostatniemu zarzuca, że umieścił KE w wydawnictwie poświęconym prawu statutowemu, a więc partykularnemu (*Corpus Statutorum Italicorum*), a KE miały przecież charakter norm ogólnych. W ostatniej części wydawniczego „Wstępu” Colliva przedstawia dokładnie rękopis watykański, będący przedmiotem obecnej publikacji. Przedruk rękopisu zajmuje 200 stron (s. 533 - 733).

Książkę zamykają aneksy, m. in. obszerny indeks alfabetyczny dzieł, osób, miejscowości i źródeł. Z rangą naukową dzieła harmonizuje piękna szata graficzna (m. in. fotokopie rękopisów).

Omawiany tom ukazał się w ramach serii „*Studia Albornotiana*”, wydawanej przez Kolegium Hiszpańskie (*Real Colegio de España*) w Bolonii, pod redakcją Evelio Verdera y Tuells.

IRENA MALINOWSKA-KWIATKOWSKA (Kraków)

S. E. Lehmberg, *The Later Parliaments of Henry VIII, 1536 - 1547*, Cambridge University Press 1977, ss. 379.

Książka S. E. Lehmberga, poświęcona ostatnim parlamentom za czasów panowania Henryka VIII Tudora, jest kontynuacją wydanego w 1970 r. przez tego samego Autora obszernego studium o parlamencie doby reformacji angielskiej (*The Reformation Parliament, 1529 - 1536*, Cambridge 1970). Podobnie jak w poprzednim